

KVALITATIVNÍ VÝZKUM VZTAHU DĚLNÍKŮ A VYSOKOŠKOLÁKŮ KE ŠKOLE A VZDĚLÁNÍ

TOMÁŠ KATRŇÁK

V knize *Odsouzení k manuální práci* (Katrňák, 2004) jsem vyšel z předpokladu, že vzdělanostní reprodukci dělníků z jedné generace na druhou nepoznamenává pouze školní selekce a nízký ekonomický a kulturní kapitál, ale také určitý způsob jednání a praktik. Na základě tohoto předpokladu jsem se soustředil na dělnickou rodinu a zabýval se názory, postoji a chováním dělnických dětí a jejich rodičů ke škole a vzdělání. Abych měl referenční rámec, mohl srovnávat a zároveň se ujistil, že to, co o dělnících zjistím, je charakteristické právě pro dělníky a neplatí také pro jiné sociální skupiny, provedl jsem obdobnou analýzu názorů, postojů a chování vzhledem ke škole a vzdělání také u vysokoškolsky vzdělaných respondentů.

Kvalitativní výzkum a kvalitativní analýza ukázaly, že stejně jako mezi dělníky a školou, tak i mezi vysokoškoláky a školou existují vazby, které jsou ovšem odlišné povahy. Vztah dělníků a školy jsem proto konceptualizoval jako *volný vztah* a vztah vysokoškoláků a školy jako *soudržný vztah*. Těmto typům vztahů lze rozumět jako dvěma odlišným životním strategiím. Dělnickou strategií jsem tudíž nazval *materiální strategií*, strategií vysokoškoláků *statusovou strategií* (více k tomu srov. Katrňák 2004).

Tento text má za cíl představit kvalitativní metodologii a kvalitativní analýzu, na níž byl výzkum postaven. V následujících odstavcích popíši průběhu výzkumu, od formulace zkoumaného problému, až po vytvoření struktury dělnického a vysokoškolského příběhu o škole a vzdělání. Smyslem tohoto textu je ozřejmit, jak jsem k závěrům, které jsem v knize *Odsouzení k manuální práci*, došel.

Kde a jak jsem získal respondenty pro kvalitativní výzkum

Cílem kvalitativního výzkumu bylo pochopit proces vzdělanostní reprodukce z jedné generace na druhou. Abych to mohl udělat, zaměřil jsem se na zkušenost dělníků se školou a na jejich jednání vzhledem k ní. Analýza dělnické zkušenosti a dělnického jednání vycházela z předpokladu, že dělníci nemají pouze stejné socioekonomické postavení ve společnosti, ale že je spojuje i něco dalšího, co každý z nich, ať už v trochu odlišné míře, ale jako jeden typ „vlastní“ a je schopen o tom vyprávět.

Poté, co jsem si vyjasnil předmět výzkumu a zformuloval si výzkumnou otázku práce, stál přede mnou problém, jak najdu respondenty pro výzkum. Je známo, že počet respondentů není pro kvalitativní výzkum tak rozhodující, jako jejich rysy. Nepotřeboval jsem proto mnoho respondentů, na druhou stranu všichni respondenti měli mít podobné charakteristiky, jimiž jsem si je pro výzkum vymezil. Stály tedy přede mnou dva problémy: kde budu respondenty hledat a jak je budu vybírat.

Abych odpověděl na otázku kde, přenesl jsem si do počítače z Útvaru hlavního architekta města Brna slepou topografickou mapu urbanistických obvodů Brna. Obvod po obvodu jsem do ní zanesl dělníky ze zaměstnanecké struktury *Sčítání lidu, domů a bytů*. Tak jsem dostal obrázek, kde dělníci v Brně žijí, o jakých urbanistických obvodech můžeme uvažovat jako o dělnických.

Hotová mapa s vyznačenými urbanistickými obvody podle podílu dělníků byla prvním krokem k odpovědi na otázku, kde budu výzkum realizovat. Druhým krokem byla volba místa realizace výzkumu. V mapě jsem nejprve rozlišil pět dělnických

oblastí. Tyto oblasti jsem jednu po druhé navštívil a podle druhu zástavby a typu obydlí jsem se rozhodl pro městskou část Brno-Líšeň, konkrétně pro sídliště Líšeň.

Nejdříve jsem sídliště znovu několikrát navštívil a jakmile jsem se v něm zorientoval, začal jsem jím procházet, abych je důkladně poznal. Byl jsem tu mnohokrát, v každé denní době, několikrát i v nočních hodinách. V průběhu této rekognoskace se mi podařilo navázat kontakt s dvěma lidmi, které jsem považoval za své informátory.

První z nich žil na sídlišti. Vyprávěli mi o duchu sídliště, o tom, jak se tam žije, s jakými úskalími se jeho obyvatelé musejí vyrovnávat a co kladného na sídlišti najdeme. Tyto informace mi umožnily proniknout do infrastruktury sídliště. Asi během tří týdnů jsem se zorientoval v ulicích, nákupních střediscích a restauračních zařízeních. Věděl jsem, kde jaký dům stojí, kde najdu domy s obecními, podnikovými nebo družstevními byty. Postupně jsem si tak vytvářel představu, v jakých částech sídliště, konkrétně na jakých ulicích převážná většina dělníků žije.

Druhá informátorka na sídlišti sice nežila, ovšem díky svému zaměstnání věděla, na kterých ulicích, konkrétně ve kterých panelových domech žije až 90% dělníků. Opakovaný rozhovor s ní mi dohromady s tím, co už jsem o sídlišti z vlastní zkušenosti věděl, ukázaly, na jakém místě výzkum začít realizovat.

Jakmile jsem vyřešil tento problém, zbývalo mi zodpovědět otázku jak. Jak respondenty pro svůj výzkum vyberu a jak je budu kontaktovat?

Napsal jsem úvodní dopis, v němž jsem stručně popsal záměr výzkumu, aniž bych ovšem uvedl, že výzkum je zaměřen na dělnickou populaci. Nevěděl jsem, sám nevyrůstaje a nepohybuje se v dělnickém prostředí, zdali lidé vyučení a manuálně pracující se vzhledem ke svému okolí sami jako dělníci chápou a označují. Nechtěl jsem je od výzkumu dopředu odradit tím, že je pojmenuji tak, jak sami sebe nevidí. V dopise nestálo koho se výzkum týká, pouze o čem výzkum je. Ve spodní části dopisu bylo vyhrazeno místo pro kontakt, na němž měl být případný respondent k zastížení (telefon/adresa) a otázka na vzdělání. K dopisu jsem přiložil ofrankovanou obálku s mojí adresou, do níž měli ti, kteří projeví zájem na výzkumu participovat, vložit kontakt na sebe. Obálku pak měli vhodit do poštovní schránky. Tím, že jsem dopisy vložil do schránek těch domů, o nichž jsem věděl, že v nich žije převážná většina dělníků, jsem předpokládal, že se mi ozvou především dělníci.

Z osmdesáti roznesených dopisů mi přišlo zpátky pět odpovědí. Čtyři od dělníků a jedna od vysokoškolsky vzdělaného páru. Telefonicky nebo osobně jsem dělnické respondenty oslovil a výzkum jsem jim představil. Poté, co souhlasili s rozhovorem, jsem si s nimi domluvil schůzku u nich doma.

V situaci, kdy jsem měl v ruce první kontakty, začal jsem hledat další respondenty pomocí metody řetězového výběru (v sociologickém žargonu se této metodě také říká sněhová koule). První čtyři respondenty (a potom všechny další) jsem na konci rozhovoru požádal o kontakt na jejich přátele nebo známé, popřípadě o zprostředkování dalšího rozhovoru s těmito s přáteli či známými. Předpokládal jsem, že známí prvních čtyř respondentů budou mít podobný stupeň vzdělání a stejný typ povolání, jako tito respondenti, zkrátka řečeno, že to budou také dělníci.

Srovnávací skupinu pěti vysokoškoláků jsem vybral rovněž na základě řetězového výběru. Na rozdíl od dělníků to byla pouze jedna větev. Začal jsem v Masarykově čtvrti, kde jsem od tamějšího obyvatele, kterého jsem v tomto výzkumu považoval za svého třetího informátora, získal kontakt na osobu, která splňovala kritéria pro vysokoškolsky vzdělané respondenty, a byla ochotna se výzkumu zúčastnit. Od něj jsem získal kontakt na dalšího respondenta a pak další respondenty.

Skupina vysokoškoláků tedy byla menší a její příslušníci pocházeli ze dvou rozdílných městských čtvrtí. Nicméně tato skupina nebyla výzkumným cílem sama o sobě, nýbrž tvořila alternativu k dělníkům za účelem srovnání kvalitativních dat o nich. Od začátku mi v tomto výzkumu šlo o porozumění vzdělanostní reprodukci dělníků a vysokoškoláky jsem považoval pouze za referenční skupinu sloužící k jasnějšímu ozřejmení pojmů, jež dělníci ve svých vyprávěních používali a v nichž sami sebe chápali.

Kvalitativní rozhovory – práce s nimi a jejich analýza

Rozhovory byly zaměřené na zkušenosti respondentů. Nešlo mi přitom o ojedinělé a výjimečné zkušenosti, o to, co je pro dělníky a vysokoškoláky jako osoby specifické a zvláštní, ale o to, co je jako sociální skupinu charakterizuje. Předpokládal jsem, že když budou jednotlivá témata ve většině rozhovorů podobná, znamená to, že se za nimi ukrývá společná zkušenost – to, co dělníci a vysokoškoláci zažili a co si jako otisk pečetidla nesou životem, ať už je to realita, reprezentace reality nebo hyperrealita, která s realitou v původním slova smyslu nemá mnoho společného, ač je jí tak podobná.

Rozhovory, které jsem s dělníky vedl, trvaly v průměru kolem půl druhé hodiny. Žádný z respondentů mi neodmítl nahrávání rozhovoru na diktafon. Jednalo se o dlouhé, hloubkové rozhovory, v nichž jsem se jako tazatel snažil hrát minimální roli. Mým cílem bylo především udržet tok respondentova vyprávění a do jeho odpovědí (alespoň zpočátku) příliš nezasahovat. Abych snížil riziko zkreslení výpovědí mou přítomností, snažil jsem se u každého z rozhovorů zachovat standardní podmínky dotazování: jednak jsem usiloval o to, aby měl každý z respondentů stejný klid na dotazování (všechny rozhovory proběhly u respondentů doma, buď v kuchyni nebo v obývacím pokoji, kde kromě respondenta a mě jako tazatele nikdo další nebyl) a jednak jsem dbal na to, abych každému z respondentů výzkum představil v podobném duchu a podobnými formulacemi.

Na začátku celého výzkumu jsem měl o podobě odpovědi na zkoumaný problém pouze mlhavou představu. Ta se navíc opírala o literaturu, která pocházela z převážné většiny od anglicky a francouzsky píšících autorů; byla tedy spíše než o fakta z českého prostředí opřena o data, která z úhlu pohledu českého výzkumníka byla pouhými předpoklady a domněnkami. Z tohoto důvodu jsem si pro první čtyři rozhovory nepřipravil žádnou strukturu, žádné otázky, které bych respondentům kladl. Vybavil jsem se pouze diktafonem a poznámkovým blokem a nechal jsem respondenty volně vyprávět, popřípadě jsem se snažil vhodnými formulacemi udržet proud jejich vyprávění. Tyto první čtyři rozhovory jsem udělal v těsném sledu za sebou a analyzoval jsem je až všechny naráz, po dokončení posledního z nich. Šlo mi o to, aby výpovědi zaznamenané v každém následujícím rozhovoru byly co nejméně poznamenané předešlými rozhovory, aby průběh druhého, třetího a čtvrtého rozhovoru byl co nejméně ovlivněn tím, co jsem si odnesl a zapamatoval z rozhovoru nebo rozhovorů předcházejících. Předpokládal jsem, že budu-li do vyprávění prvních čtyř dělníků vstupovat co nejméně a provedu-li analýzu až určité sumy rozhovorů, bude moje poznání dělnické zkušenosti se školou a vzděláním daleko více zakotveno v realitě než v mých teoretických znalostech o tématu.

Poté, co jsem měl za sebou první čtyři rozhovory (jejich realizace mi nakonec trvala necelé tři týdny), pustil jsem se do jejich analýzy. Cílem této analýzy bylo jednak získat první představu o dělnické zkušenosti se školou a vzděláním a jednak zmapovat témata, která se v prvních rozhovorech objevila, a tak vytvořit měkkou strukturu, podle níž se další rozhovory odvíjely.

Nejdříve jsem si rozhovory z magnetofonové nahrávky několikrát poslechl a udělal si několik poznámek. Pak jsem rozhovory přepsal do textového editoru počítače, vytiskl je a několikrát je přečetl. K psanému textu jsem si udělal další poznámky, protože jsem jej už vnímal jinak než diktafonem zaznamenané mluvené slovo. Tyto poznámky se rozšiřovaly, jak jsem rozhovory opakovaně četl, protože jsem v nich objevoval další a nová témata. Nakonec jsem všechny poznámky z poslechu rozhovorů a k tištěnému textu doplnil o polní poznámky, které jsem si udělal během realizace rozhovorů, a na tomto podkladě mi vykristalizovala první verze odpovědi na výzkumnou otázku práce.

Díky sadě témat, která spojovala vyprávění prvních čtyř dělnických respondentů, jsem již nevstupoval jsem do terénu nepřipraven. Z témat jsem vytvořil měkký scénář a na jeho podkladě jsem realizoval každý následující rozhovor. Neznamenalo to ovšem, že bych nenechával respondenty volně vyprávět, že bych nerespektoval jejich zájem a celkový vývoj rozhovoru. Jediné, co jsem na rozdíl od prvních čtyř rozhovorů dělal, bylo, že po skončení každého rozhovoru, nebo naskytla-li se příležitost v jeho průběhu, jsem dělníky požádal o vyjádření se k tématům, které se objevily v prvních čtyřech (a pak všech následujících) rozhovorech – aby zkrátka doplnili, rozvinuli nebo popřeli to, o čem hovořili dělníci před nimi.

Každý další rozhovor jsem si ihned po jeho ukončení vícekrát poslechl a přepsal jej. To, co jsem se z jeho poslechu a čtení dozvěděl, vždy poněkud proměnilo scénář rozhovoru následujícího, čímž se pochopitelně také proměňovalo moje chápání dělnické zkušenosti. Žádný další rozhovor jsem tedy nevedl úplně stejně, protože poznatky z předešlého rozhovoru poznamenaly formu následujícího rozhovoru a v konečném důsledku cizelovaly odpověď na výzkumnou otázku celé práce. Bylo to jako v šachové partii, kde každý předchozí tah ovlivňuje ten následující, přičemž jakmile je jednou udělán, nejde už vzít zpět, a je nutné s ním v další hře počítat.

Jak jsem dělal rozhovor za rozhovorem, vyvíjelo se i mé chápání dělnické zkušenosti se vzdělanostním systémem. Stále více jsem začínal být schopen vidět svět z úhlu pohledu dělnických respondentů. A když se témata začala nejprve v devátém, potom již zcela jasně v desátém a jedenáctém rozhovoru opakovat, a když už mi poslední dvanáctý rozhovor nic nového a podstatného nepřinesl, usoudil jsem, že téma mé práce bylo saturováno a do dalších rozhovorů s dělníky jsem se již nepouštěl.¹

Rozhovory s vysokoškoly jsem realizoval podobně jako rozhovory s dělníky. První dva rozhovory jsem udělal v těsném sledu za sebou, poslechl si je, přepsal je, několikrát je přečetl a udělal si k nim několik poznámek. Na tomto podkladě jsem si vytvořil měkkou strukturu, s níž jsem vstupoval do třetího, čtvrtého a pátého rozhovoru. Každý předešlý rozhovor ovlivnil ten následující, protože jsem si jej ihned po jeho dokončení poslechl, přepsal, pročetl a opoznámkoval. Navíc rozhovory s vysokoškoly nemohly nebýt poznamenány mou zkušeností, kterou jsem získal při rozhovorech s dělníky, protože jsem je všechny realizoval až poté, co jsem dokončil poslední dělnický rozhovor.

Jakmile jsem měl rozhovory hotové, poslechnuté a přeepsané v textovém editoru počítače, stál přede mnou nejtěžší úkol. Měl jsem před sebou na papíře

¹ Když už se v dalších rozhovorech neobjevují žádné nové údaje, žádná nová data, dostává se výzkumník do bodu, který Glaser se Straussem (1967) nazývají teoretická saturace. V tomto momentě již není nezbytné k vytvoření teorie další data sbírat.

v nezměněné podobě výpovědi všech respondentů tak, jak je zaznamenal magnetofonový pásek. (Abych zachoval autentičnost výpovědí, kterou vedle významu, jež slova nesou, považuji za součást pochopení zkušenosti člověka, přepsal jsem každý rozhovor, jak to jen nejvěrněji šlo.) Vedle toho jsem měl v ruce poznámky, které jsem si udělal v průběhu četby a poslechu rozhovorů a navíc k tomu osobní zkušenost (v podobě polních poznámek), kterou jsem získal během realizace rozhovorů. To všechno jsem nyní musel dát dohromady a analyzovat to.

Nejprve jsem rozhovory znovu několikrát přečetl, abych si zpřítomnil jejich obsah, nyní už z nadhledu posledního dokončeného rozhovoru. Poté jsem začal v rozhovorech označovat jednotlivá témata, o nichž respondenti hovořili. Zatrhával jsem buď části vět, celé věty nebo souvětí a označoval jsem si je jedním nebo dvěma slovy tak, abych poznal o jakém tématu a v jakém smyslu respondenti hovořili. Jazykem kvalitativního výzkumníka jsem kódoval.² Záleželo vždy na významu, který slova, věty nebo celé odstavce nesly.

Jakmile jsem měl témata ve všech rozhovorech okódovaná, začal jsem číst pouze to, co se skrývalo pod jednotlivými kódy. Četl jsem tak celou řadu hypertextů složených z jednotlivých vyprávění. Každý text byl pochopitelně jinak dlouhý (záleželo vždy na počtu citací, které ho sytily) a každý byl pouze o jednom tématu (jejich výskyt, především v prvních čtyřech rozhovorech, určovali sami respondenti). Teprve v tomto okamžiku jsem začínal chápat význam jednotlivých témat, o nichž respondenti hovořili. Citace poskládané podle témat za sebou na papíře z jednotlivých interview mi začínaly osvětlovat, co bylo ukryto za slovy, které dělníci a vysokoškoláci používali, když hovořili o svých zkušenostech.

Až jsem toto všechno udělal, mohl jsem postoupit o stupínek výš a pustit se do tvorby dělnického příběhu o škole a vzdělání.

Nejdříve jsem v jednotlivých výpovědích, v jednotlivých typech sdělení rozlišil, co je skutečnost a co její interpretace. Na jednu stranu jsem dal kódy sycené citacemi odkazujícími k tomu, co se dělo u jednotlivých respondentů doma, mezi kamarády a ve škole, na stranu druhou jsem dal kódy sycené citacemi, proč k tomu docházelo.

V tomto bodě jsem narazil na potíže. Věděl jsem, že skutečnost o níž respondenti hovořili, je něco jiného než její interpretace, s jejíž pomocí tuto skutečnost ospravedlňovali a racionalizovali. Věděl jsem, že žitý svět a jeho výklad nemohu míchat dohromady. Problém spočíval v tom, že jak o žitém světě, tak o jeho výkladu jsem se dozvídal zase jenom z výkladu, z vyprávění respondentů. Abych tedy oddělil, jak to bylo, od důvodů, proč k tomu docházelo, abych poznal skutečnost a zároveň také její interpretaci, jež ve vyprávěních dělníků a vysokoškoláků byly pochopitelně v jedno spojené, odmyslel jsem si, že jednotlivá vyprávění jsou pouze interpretace skutečnosti, a že navíc paměť respondentů je selektivní, že respondenti ve svých vyprávěních zdůrazňují pouze některé prvky na úkor jiných, a začal jsem brát jejich výpovědi jako data, která v jednom momentě odkazují k realitě a v jiném zase ukazují důvody, proč je realita taková, jaká je. Začal jsem tedy znovu pročitat citace ukryté pod jednotlivými kódy a znovu jsem se díval na kontext, v němž se v původních rozhovorech vyskytovaly. Byl jsem to tedy já, nikoliv respondenti, kdo v toku jejich vyprávění rozlišoval, kdy hovořili o skutečnosti, a kdy tuto skutečnost interpretovali a uváděli důvody, proč k tomu docházelo.

Poté, co jsem udělal toto rozlišení kódů a citací na realitu a její interpretaci, pustil jsem se do tvorby příběhu dělníků a vysokoškoláků o škole a vzdělání. V tomto

² Pracoval jsem s programem Atlas/ti.

období jsem dělal náčrtek za náčrtem, dokud mě všechno (nejdříve o tom, jak to bylo, potom o tom, proč to tak bylo) do sebe nezapadlo. Jako sklíčka do mozaiky. Tyto náčrty jsem pak znovu a pořád dokola přeorganizovával, dokud jsem nepochopil, o co ve vyprávěních dělníků a vysokoškoláků šlo, jaký význam byl ukryt za jejich slovy a co mi vlastně sdělovali. Za psacím stolem a s tužkou v ruce jsem tak na podkladě toho, o čem respondenti hovořili, magnetofon zaznamenal a já přepsal do textového editoru počítače a tam okódoval vytvářel svět dělníků a vysokoškoláků. Svět opřený o jejich verbálně formulované zkušenosti – jejich vlastní svět. Přitom jsem pochopitelně usiloval o to, aby tento svět vzniklý na papíře byl co nejvěrnější kopií toho, jak dělníci skutečně žijí a jak chápou věci a události kolem sebe, aby zkrátka byl co nejpodobnější jejich žitému světu.

Schémata a diagramy jsem dělal velmi dlouho, protože jsem to byl zároveň já, kdo tento svět souběžně s jeho vznikáním poznával a začínal mu rozumět. Jeho geneze a moje chápání šly ruku v ruce. Kdybych tento svět důkladně neovládl, kdybych mu beze zbytku neporozuměl, nedokázal bych jej pak ani popsat. Kódy, citace a moje poznámky ke kódům jsem neustále přerovnával, dokud všechno nezapadlo do sebe a neodpovídalo alespoň přibližně tomu, co jsem během realizace rozhovorů vnímal – moji osobní zkušenosti. Nebyla to vůbec lehká práce, protože stejně jako každý, byť sebenepatrnější prvek, přeorganizuje vztahy v celé struktuře tak, že její výsledná podoba není nikdy identická s její původní podobou, tak se i v mém případě s každým novým kódem, který jsem do síťového náhledu zakomponoval, proměňovalo celé schéma tohoto náhledu. Prvky, které do sebe až do té doby logicky zapadaly, jsem s každým novým kódem viděl v jiném světle, jejich spoje dostávaly odlišné významové zabarvení a já jsem musel znovu a znovu celý obraz přeskládat, čímž jsem pokaždé vytvořil nový obraz.

Jakmile jsem tuto etapu výzkumu dokončil, bylo nutné odpověď, která mi z rozhovorů vykryštovala, proměnit v text. Nemohl jsem samozřejmě dělat síťový náhled za náhledem a přitom nemít na paměti kostru celého příběhu. Na jednu stranu jsem musel kódy a citace slučovat tak, aby spolu logicky souvisely nebo si odporovaly, zkrátka aby mezi nimi byl vztah, přitom jsem na druhé straně věděl, že vztahy, které vytvořím, budu muset přenést na papír a budu je muset popsat v určité souslednosti. Psaný text není dvojrozměrný obrázek, v němž vidíme všechny kódy a spoje mezi nimi najednou. A přitom by měl čtenář na podkladě psaného textu „vidět“ to, co jsem já viděl na podkladě náčrtku, který jsem měl v ruce, a jehož obsah v podobě citací, kódů, poznámek ke kódům a propletence vztahů mezi nimi jsem důvěrně znal.

Vedle souslednosti psaného textu je další pastí, do níž je chycen každý kvalitativní výzkumník, časová souslednost. Již od prvního vstupu do reality, dokonce od první přečtené knihy k tématu, se mi honila hlavou odpověď na výzkumnou otázku této práce. Nejprve sice na podkladě intuice, později na podkladě sesbíraných dat a přečtené literatury. A lhal bych, kdybych tvrdil, že jsem tuto představu neměl, že jsem vstupoval do reality a sbíral data bez jakéhokoliv názoru, bez jakéhokoliv povědomí o zkoumaném problému. Tuto znalost, tuto představu jsem musel mít už proto, že jsem formuloval výzkumný problém, na který jsem se pak zaměřil. Celý výzkum tak de facto nebyl ničím jiným než modifikací prvotní představy o odpovědi na výzkumnou otázku k její finální podobě založené na podkladě sesbíraných a analyzovaných dat.

Dnes, kdy trasu celého pochodu od formulace výzkumné otázky až po konečnou odpověď na ni mohu vidět v její celistvosti, uvědomuji si, jak prvotní představa odpovědi, samotný kvalitativní výzkum a výsledná podoba odpovědi na zkoumanou otázku je v jedno svázána. Všechny kroky kvalitativního výzkumu

přispívají k jeho výsledku stejným dílem a v mém případě probíhaly synopticky, ač jsem je na stránkách této práce kvůli přehlednosti a srozumitelnosti popsal chronologicky.

Závěr

Metoda zakotvené teorie a celý kvalitativní přístup k sociální realitě, jehož je tato metoda součástí, vychází z předpokladu, že sociální aktéři jsou experty na svůj život. Nikdo nezná průběh a důvody jejich každodenního jednání lépe než oni sami. S jejich věděním a vysvětlením jsem proto zacházel jako s popisem reality, podle něhož se události v každodenním světě odehrávají. Když více dotázaných, kteří mají stejné socioekonomické charakteristiky, přináleží tudíž ke stejné společenské vrstvě, hovoří o podobné zkušenosti vzhledem ke zkoumanému problému, můžeme předpokládat, že tato zkušenost je součástí jejich já – je jejich společnou zkušeností. Ze sociologického hlediska nás totiž nezajímá ojedinělost, ale čtenější výskyt a opakování zkušenosti z úst jednotlivých respondentů. Zaměřujeme se na to, co mají jednotliví aktéři společného a co pramení z celku a podmínek jejich skupiny, a nikoliv na povahu jedince, na to, co je individuální, zvláštní a osobité pro každého člověka. Skupinová a individuální povaha člověka sice spolu koexistují, obě se projevují v myšlení a jednání, nicméně jejich zdroje jsou odlišné. První pramení z celku a je poznatelná extenzivní analýzou více jednotek, druhá pramení z individua a je rozeznatelná intenzivní analýzou člověka. Jak říká Howard Becker (1998), studiem zkušeností členů sociální skupiny se sice nedozvíme o nic více než kdokoliv z této skupiny ví, nicméně protože poznáme to, co vědí všichni dohromady, poznáme ve skutečnosti více než kdokoliv z nich. A zkušenosti, o nichž respondenti hovoří a jsou jim společné, je pak charakterizují nikoliv jako jednotlivce, ale jako sociální skupinu. Cílem kvalitativního výzkumu je pak poznat, pochopit, analyzovat a vyvodit důsledky právě z takto pojaté skupinové zkušenosti.

Literatura

- Becker, S. Howard: *Tricks of Trade: How to Think about Your Research While You're Doing It*. The University of Chicago Press, Chicago 1998.
- Glaser, G. Barney; Anselm L. Strauss: *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Weidenfeld and Nicolson, London 1967.
- Katrňák, Tomáš: *Odsouzení k manuální práci: Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Slon, Praha 2004.